

Om valfrihetsreformernas konsekvenser för vanliga människor

Förlusterna i välfärden är en viktig bok. Jag kan bara önska att boken blir läst och blir en ögonöppnare, även för beslutsfattare, och tvingar fram en kursändring. Om vi vill vara ett anständigt samhälle är det hög tid att se att vi alla tillhör helheten och att det är en gemensam uppgift att särskilt skydda de svagaste, skriver Elisabeth Gerle.

Vipeholm finns i Lund där jag bor. Idag är det en vacker park med flerfamiljshus. Men under åren 1935-1970 vårdades 3 155 personer på den statliga Vipeholmsanstalten. Den startades som en specialanstalt på 1930-talet för personer som benämndes "svårskötta, obildbara sinnesslöa".

Hugo Fröderberg (1897–1986) blev för eftervärlden känd som sjukhuschef och överläkare på Vipeholms sjukhus. Under hans ledning rådde total kontroll och ingen som helst insyn. De intagna utsattes för grymma experiment där söta kolor tilläts skada tänderna. Över 200 människor dog av svält.

Vipeholm brukar lyftas fram som ett skräckexempel på vad som kunde utspela sig i det enhetssamhälle som utgav sig för att vara ett välfärdssamhälle. **Björn Wiman** skriver i sin fina bok *I en sal på lasarettet* om sin mamma som togs in på sanatorium utan att föräldrarna var delaktiga i beslutet. Han ifrågasätter värdet av välfärdsstatens paternalism. Var det egentligen nödvändigt med denna vård? Många lungspecialister menade att den räddade liv. Men meningarna går isär.

Den här historiska bakgrunden är viktig för att förstå hur valfrihetsreformerna som infördes på 1980-talet och fullkomligt exploderade på 1990-talet kunde kopplas samman med frihet. När det som kom att kallas New Public Management, NPM,

infördes från 1980-talet och framåt uppstod ingen egentlig politisk diskussion. Varför? Jo, vänstern ville ha mer koll på hur skattemedlen användes och högern ville minska den offentliga sektorn och statens ansvar. Alla trodde att man genom att föra in marknadstänk i det offentliga skulle uppnå bättre effektivitet. Det skulle också bli billigare. Men nästan omedelbart upptäckte man att det var nödvändigt att kontrollera marknadskrafterna. Upphandlingar och konkurrensutsättning ledde till att antalet byråkrater och kontrollanter ökade på bekostnad av den personal som stod för vård och utbildning. Idag är sex av tio nyanställda i flera regioner administratörer. Det blev alltså inte billigare. Tvärtom.

Blev det då bättre? Många vittnar om motsatsen. Ja, inte de unga och ganska friska. Om de snabbt vill ha ett enkelt recept kan de vända sig till Kry. Är det något allvarligare hänvisas patienterna närmast rutinmässigt till akuten. Det är varken effektivt, billigt eller bra.

Inom utbildningssektorn har de kommunala skolorna skyldighet att ta emot alla elever. Där finns också bibliotek och matsal medan friskolorna inte är skyldiga att tillhandahålla detta och kan välja elever med "rätt" föräldrabakgrund, ofta också "rätt etnicitet". Det har lett till att samhället alltmer dragits isär.

I *Förlusterna i välfärden* skildrar de två journalisterna **Elin Engström** och **Anna Fredriksson** människors personliga erfarenheter av vad som händer "*När marknaden tar över det gemensamma*" som underrubriken lyder. Här möter vi Daniel vars mamma vårdades för psykisk sjukdom på ett privat boende. Han bodde i en annan del av landet, men varje gång han besökte henne var hon sämre och alltmer avmagrad. Hon var undernärd, felmedicinerad och fick ingen behandling för sina psykiska besvär. Anmälningar till inspektionsmyndigheten Ivo ledde ingenvart. Till slut överfördes hon till ett korttidsboende för palliativ vård. Alla trodde att hon inte hade långt kvar.

Men när den lugnande medicinen bensodiazepin togs bort började hon pigga till och så småningom äta. Den demens hon sades ha var borta.

Trots att sonen hade talat med chefer, sjukvårdspersonal och gjort anmälningar både till kommunen och till Ivo så skedde ingenting. Är det för att de privata koncernerna är för mäktiga som inget mer än ett påpekande blir följd? Verksamheten med alla sina bristen fortsätter som tidigare. Med personalbrist, undernäring och felmedicinering som följd.

En annan anhörig menar att *"kommunerna i princip är analfabeter i upphandling och har ringa koll på vad som krävs av uppföljning"*. Vinstnivån på det isolerade hvb-hem där hennes dotter vårdades hade tre olika ägare på tre år. Vinsten låg stabilt på 30 procent, oavsett ägare. Via kommunen har dottern bidragit med en miljon kronor per år till vårdbolagen. Men vården har aldrig utvärderats.

På motsvarande sätt är det få friskolor som tvingas stänga även om de missköter sitt utbildninguppdrag.

Författarna konstaterar att det är *"glesbygd och förort som först utarmas av valfrihetssystemen"*. Att hälso- och sjukvårdslagen har *"lika villkor för hela befolkningen"* som mål försvinner bland alla rapporter. Skolor, vårdcentraler och apotek öppnas på platser där det redan finns ett stort utbud och där det finns köpstarka konsumenter.

Genom personliga berättelser från skola, vård, och bostadsmarknad där hyresrätter behandlas styvmoderligt får vi som läsare ta del av konsekvenserna för vanliga människor av de valfrihetsreformer som införts i vårt land. Reformerna har beskrivits som liberala och framställts som om de gynnar den enskilda och hennes möjlighet att göra personliga val över sin och anhörigas vård eller skolgång. I praktiken har begreppet liberal kommit att betyda marknadsliberal. Det har väldigt lite med liberal i ordets ursprungliga bemärkelse att göra. Då

handlade det om respekt för individen. Nu har det skett en förskjutning från att värna medborgare och individer till att skydda företag. Tvingande regelverk för upphandling och konkurrensutsättning, som blir mycket kostsamma, leder till att människors verkliga behov kommer långt ner på prioriteringslistan. Nobelpristagaren i ekonomi, **Joseph Stiglitz**, hävdar att nyliberalismen inte alls är liberal eller frihetlig. Inom denna dominerande ideologi gäller det att värna pengar, inte individer.

Boken är skriven i polemik mot vinster i välfärden och marknadsstyrningen av det offentliga. Genom att visa på de förluster i välfärden som vanliga människor drabbas av vill de båda journalisterna avslöja hur välfärden systematiskt nedmonteras. De saknar de mänskliga inslagen i debatten. Genom att berätta om smärtsamma upplevelser där en förälder till barn med funktionsnedsättning *"skadas för att omsorgen brister, eller när ens förälder får fem minuter långa tillsynsbesök av hemtjänsten"* kommer frågorna nära. Valfrihetsreformer låter fint, skriver de. Men med reformerna följde inget kontrakt om att alla skulle ha samma förutsättningar att välja. Istället har företagets villkor och rätt blivit viktigare än människors behov. De konstaterar att marknadsstyrningen har lett till stora förluster både mänskliga och ekonomiska. Hur kan det komma sig att dessa styrmedel med New Public Management tillåts fortsätta? Trots förpappringen med ständiga rapporter och uppenbara brister? Författarna menar att det beror på att det främst är de svagaste som drabbas, människor som saknar röst i det offentliga samtalet.

Förlusterna i välfärden är en viktig bok. Jag kan bara önska att boken blir läst och blir en ögonöppnare, även för beslutsfattare, och tvingar fram en kursändring. Det är ingen naturlag att Sverige ska vara det land i världen som exempelvis tillåter vinster för skolbolag som tas ut av skattemedel och som mest intensivt genomfört marknadsstyrning

av samhällets service. Om vi vill vara ett anständigt samhälle är det hög tid att se att vi alla tillhör helheten och att det är en gemensam uppgift att särskilt skydda de svagaste.

*Text: Elisabeth Gerle, senast verksam som professor i etik vid Lunds universitet och själv aktuell med boken *Vi är inte idioter. Klimat, ekonomi, demokrati* (Korpens förlag 2023)*

Eftersom boken är skriven av SocialPolitiks medarbetare är den recenserad av Elisabeth Gerle som är helt fristående från redaktionen.

[Läs om boksläppet här.](#)

Förlusterna i välfärden, när marknaden tar över det gemensamma
Elin Engström, Anna Fredriksson
Verbal förlag

FÖRLUSTERNA I VÄLFÄRDEN

*När marknaden tar
över det gemensamma*

ELIN ENGSTRÖM &
ANNA FREDRIKSSON

verbal